

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Iskola vezetője:
Prof. Dr. habil. Jakab Éva Rozália DSc

dr. Lukácsi Dániel Csaba

Közhatalmi egyensúly
Magyarország államhatalmi alaprendjének jogtudományi értékelése

Doktori értekezés tézisei

Témavezető:
Prof. Dr. habil. Cservák Csaba PhD

Budapest
2024

Tartalom

KIINDULÓPONT ÉS A KUTATÁS CÉLJA	3
A KUTATÁS MÓDSZERTANA	6
EREDMÉNYEK	8
1. A közhatalmi egyensúly nélkülözhetetlen attribútumai	8
1.1. <i>A demokrácia elvéből kiolvasható alapvető követelmények</i>	8
1.2. <i>A hatalommegosztás elvéből kiolvasható alapvető követelmények</i>	9
1.3. <i>A jogállamiság elvéből kiolvasható alapvető követelmények</i>	10
2. A közhatalom gyakorlásának alkotmányos alaprendje Magyarországon.....	11
2.1. <i>Propositio</i>	11
2.2. <i>A politikai hatalmak normatív helyzetének értékelése</i>	12
3. Összegző következtetések	13
4. <i>De lege ferenda</i>	15
PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK	20
1. Témában megjelent tudományos közlemények	20
2. Egyéb tudományos közlemények	21

KIINDULÓPONT ÉS A KUTATÁS CÉLJA

A modern állam és vele összefüggésben a társadalom működése tekintetében szükséges annak meghatározása, hogy milyen struktúrában valósul meg a közhatalom gyakorlása. Az egyes államok ezt tipikusan alkotmányos szinten, megfelelő alkotmányos garanciák által biztosított jogi szabályok révén határozzák meg. Azon túl, hogy e szabályok alapvetően meghatározzák az állam jellegét (így különösen kormányformáját), előrevetítik annak működési hatásosságát is.

A hatásosság egy olyan komplex társadalmi intézmény esetén, mint az állam (*unitas multiplex*), nehezen mérhető, hiszen az államtól várt különféle „*kibocsátások*” céljukat tekintve gyakran egymás ellen hatnak, megszámlálhatatlan egyedi tényezőtől függenek (úm. az adott társadalom szerkezete, gazdasági körülményei, fejlődési irányai, politikai viszonyai és így tovább), ráadásul kvantitatív módon meg sem határozhatóak minden esetben. Mindezek ellenére elvi szinten mégis létrehozhatóak olyan módszerek, amelyek elősegítik, hogy az állam megfelelő hatásossággal – azaz „*hibahatáron*” belül – működjön. E módszerek alkalmazásának elsődleges célja az, hogy az állam működése a társadalom számára elfogadott maradjon, azaz az állam mint *sui generis* politikai entitás, társadalmi intézményrendszer és jogrend végső soron megfelelő autoritással rendelkezzen.

A részletekbe bele nem menve a modern állam legáltalánosabb céljai – meglátásom szerint – három fő dimenzióban értelmezhetőek: (1) politikai, (2) társadalmi és (3) jogi.

Az állam létének fő célja politikai értelemben két fogalom köré koncentrálódik: az „*egység*” és az „*integráció*”. Ahogy arra a hatalom természetének vizsgálata során Samu Mihály is felhívta a figyelmet, egy társadalomban „*természetszerű a proszociális és az antiszociális tevékenységek, a centripetális és centrifugális társadalmi tényezők szembenállása, érdekellentétek, konfliktusok megléte*”, amelyek könnyen anarchikus viszonyokba torkollhatnak. Az állam szükségszerű feladata e konfliktus-tényezők megfelelő kezelése, kiegyensúlyozása. Ennek megfelelően a hatalom rendeltetése a társadalmi integráció megvalósítása. Mindez folyamatos kölcsönhatást feltételez az állam és annak népessége között. Rudolf Smend szavaival élve: „*Az állam csakis a folyamatos megújulás és állandó újjászületés ezen folyamatában él és létezik [...]*”. Fontos hangsúlyozni, hogy demokratikus viszonyok között az „*integráció*” nem a társadalmi „*homogenitást*” célozza; a cél ebben az értelemben nem több és nem más, mint a népességét egyetlen politikai nemzetté kovácsolni.

A társadalmi dimenzió felől szemlélve két fő irány szerint rendezhetőek az állam céljai: (1) fel kell építeni, majd működtetni egy olyan állami intézményrendszert, amely (2) kellő

hatékonysággal képes az állami feladatok, közszolgáltatások összességében megfelelő és elfogadható teljesítésére.

A jog szintjén szintén kettős irányú alapvető elvárás fogalmazható meg: (1) az állam nevében végrehajtott valamennyi emberi cselekedetnek (értve itt úgy az azok terjedelmét meghatározó aktusokat, mint az aktusok kibocsátásának és az ehhez szükséges felhatalmazásoknak a rendjét) jogszerűnek kell lennie, (2) miközben a társadalmi helyzeteket szabályozni hivatott jogi normák – Hans Kelsen és Joseph Raz vonatkozó gondolatait alapul véve – általánosságban kellően erős indokul szolgálnak a jogkövető magatartáshoz, és így az emberek tényleges magatartása – bármely társadalmi relációban – elfogadható mértékben meg is felel az *„állami rend tartalmának”*.

A modern állam hatásosságának talán legproblematiszababb kérdésköre annak politológiai dimenziója: nevezetesen egy olyan állam létrehozása, amely képes népességét egységes politikai nemzetté integrálni. E dimenzió – a modern alkotmányosság keretei között – megköveteli ugyanis a közhatalom gyakorlásának egyensúlyát; nevezetesen azt, hogy az állam működése morálisan és materiálisan is a népesség egészének közös ügye legyen. Mindez egy kölcsönösségi viszonyt feltételez az állam és népessége között: az állam autoritását annak működésének – összességében – nép általi determináltsága (különösen az aktusok mögötti motivációk és célok vonatkozásában) és általános – legalább elégséges szintű – elismertsége, elfogadottsága alapozza meg. (Hogy mi tekinthető elégséges szintnek, az voltaképpen a politikai diskurzus során dől el.) Ez az állapot megköveteli, hogy az államhatalmi döntéshozatal kellően legitim legyen, miközben a kormányzóképeség sem lehetetlenül el. Ha mindezt elfogadjuk, azt kell feltételeznünk, hogy a hatásos állam egyben kiegyensúlyozottan korlátozott állam.

Adott társadalom mint politikai közösség felől szemlélve elmondható, hogy számos politikai hatalom verseng érdekeinek érvényesítése során, miközben e hatalmak eltérő és folyamatosan változó erőviszonyok között léteznek. A modern állam egyik oldalról – leginkább a népképviselői szerveken keresztül – e hatalmi versengés intézményesített környezete, amely egyben biztosítani hivatott, hogy egyik politikai hatalom se kerüljön túlzottan erőfölényes helyzetbe, másik oldalról pedig maga is az egyik, mégpedig a legerősebb politikai hatalom, amelynek azonban valamennyi releváns politikai hatalomnak valamilyen formában a részese kell, hogy legyen. A modern állam tehát már önmagában valamiféle közhatalmi egyensúly megteremtését kell, hogy célozza. Ez végső soron minden politikai hatalom érdeke, hiszen ahogy célja egy politikai hatalomnak, hogy érdekeit a lehető legteljesebb mértékben

érvényesítse, úgy az sem közömbös számára, hogy léte mennyiben kerül veszélybe egy esetleges túlzottan egyoldalú politikai dominancia eredményeként.

A modern állam e megközelítése alapvetően azon egyetemes – az antik, majd különösen a keresztény filozófiából eredő – posztulátumon alapul, miszerint minden ember egyenlő méltósággal bír, amelynek feltétlen tisztelete az államnak tételezett morális kötelezettség. Az emberi méltóság tartalma nehezen meghatározható, ugyanakkor mindenképpen hozzá tartozik bizonyos mértékű, minden embert egyenlően megillető szabadság és önrendelkezés, amely egyúttal feltételezi a közügyekben való megfelelő részvétel lehetőségét.

Érdeemes itt felidézni Bibó István székfoglalóját, amely szerint, ha biztosítani kívánjuk a szabadságot, és ennek megfelelően az államhatalom gyakorlására szolgálatént, erkölcsi feladatként tekintünk, akkor meg kell találnunk a módját, hogy miként kerülhető el a hatalomkoncentráció. Az összpontosított hatalom ugyanis demoralizálja birtokosát, önkényre készíti, így abból – előbb vagy utóbb – zsarnokság származik.

Az államhatalom-gyakorlás felé támasztott e minőségi követelmények biztosításának igénye teremtette meg a törvényeknek alárendelt államhatalom koncepcióját, amely a modern államok esetén nem jelent mást, mint – ahogy az kiolvasható a Velencei Bizottság által kidolgozott jogállamisági sztenderdekből is – az alapvető morális értékeket is közvetítő, a polgárok számára kiszámítható, valamint független és pártatlan bíróságok előtt számonkérhető jog szupremáciáját.

A kiegyensúlyozottan korlátozott állam koncepcióját megalapozó ezen alapvető társadalmi igények a civilizációs fejlődés során a demokrácia, a hatalommegosztás, majd a jogállamiság elvéinek mentén artikulálódtak.

Céлом volt, hogy feltárjam azokat a jog normatív rendszerére vonatkoztatva is értelmezhető és alkalmazható alapvető attribútumokat, amelyek valamilyen szintű érvényesülése elengedhetetlen egy kiegyensúlyozottan korlátozott állam létrehozásához és fenntartásához; majd ennek fényében értékeljem Magyarország alkotmányos alaprendjének normatív minőségét, és egyúttal rávilágítsak a közhatalmi egyensúlyi helyzetnek nem kedvező legjelentősebb – vagy legalábbis általam legjelentősebbnek vélt – kockázati tényezőkre.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A disszertáció II. fejezetében a közhatalmi egyensúly nélkülözhetetlen – a demokrácia, a hatalommegosztás és a jogállamiság alkotmányos elveiből fakadó – attribútumainak meghatározására teszek kísérletet. Fontos hangsúlyozni, hogy itt politikai elvek az elemzés tárgyai. Szűk értelemben véve, a II. fejezet nem jogtudományi elemzés, hiszen a politikai elvek – ha azok *expressis verbis* meg is jelennek az alkotmányban, illetve egyes jogszabályokban – természetüknél fogva, túlmutatva a jogtudomány keretein, a politikai filozófia körében értelmezendők. Mivel azonban a jogrend – különösen az alkotmányos alaprend – nem valamiféle fiktív elméleti konstrukció, léte és érvényesülése szorosan kapcsolódik az adott társadalom uralmi viszonyaihoz, politikai környezetéhez, és az abból fakadó társadalmi – végső soron morális – elvárásokhoz; az irányadó politikai elvek a jogrend minőségének értékelési alapját képezik.

A jogtudomány és a politika filozófia ott kapcsolódik, ahol az irányadó politikai elvek az alkotmányozó, illetve a jogalkotó értékválasztása mentén normatív kifejezést nyernek, és ezáltal a jogrend immanens – és egyben az alkotmányos alaprendet meghatározó – elemévé válnak. A jogtudomány feladata, hogy az így – tipikusan alkotmányos szinten – kifejezett politikai elvek értéktartalmát – fogalomelemzés keretében – a jogalkotás és jogalkalmazás számára adaptálható követelményekké konvertálja. A jogrendben betöltött fundamentális szerepük következtében ugyanis biztosítani kell, hogy a jogértelmezés, illetve a jogrendszer és az egyes jogi normák értékelése ne szakadjon el ezen elvek értéktartalmától. Ez az alkotmányos követelmény olvasható ki az Alaptörvény alkotmány-, valamint jogértelmezés mércéjéből is [R) cikk (3); T) cikk (3); 28. cikk]. Mindez azonban nem egyszerű feladat, hiszen a politikai elvek rendkívül absztraktak, jelentéstartalmuk bizonytalan, az abból fakadó társadalmi elvárak nem evidensek.

Összefoglalva, a II. fejezet a demokrácia, a hatalommegosztás, valamint a jogállamiság jogtudományi fókuszú fogalmi analízise, azzal az elvárással, hogy feltárhatóak olyan attribútumok, amelyek lehetővé teszik a hatalomgyakorlás normatív rendjének vizsgált elvek mentén való racionalizálását és értékelését. Fontos hangsúlyozni, hogy tudatosan nem foglalkoztam behatóan a hatalomgyakorlás tényleges társadalompolitikai körülményeivel, mivel célom a vonatkozó alkotmányos gyakorlat széleskörben elterjedt és elfogadott egyes megállapításainak szintetizálása volt. Mindez persze nem jelenti azt, hogy teljesen mellőztem a kritikai, illetve összehasonlító szemléletet; ugyanakkor nem kívántam szétfeszíteni a disszertáció módszertani (és terjedelmi) kereteit.

A disszertáció III. fejezete Magyarország alkotmányos alaprendjének minőségét *ab ovo* meghatározó intézményrendszer normatív környezetére koncentrál. Ennek megfelelően a III. fejezet már tisztán jogtudományi, azon belül is dogmatikai elemzés. Elsősorban doktrinális-kontextuális szemlélettel, az Alaptörvény B) és C) cikkeiben rögzített – a II. fejezetben vizsgált – alapvető szubsztantív elvek feltárt attribútumai mentén való objektív teleologikus értelmezést alkalmazva térképezem fel a jogrend vonatkozó fundamentális elemeinek tartalmi összefüggéseit, és fogalmazom meg kritikai álláspontomat.

A kutatásomat többféle forrás komplementer felhasználása alapozta meg. Egyfelől áttekintettem a – számomra észszerűen elérhető – legjelentősebbnek vélt politikafilozófiai és jogfilozófiai műveket (különösen a II. fejezet vonatkozásában), valamint az alkotmányos alaprendet érintő államtani, alkotmányjogi, közigazgatási és uniós jogi szakirodalmat (elsősorban a III. fejezet vonatkozásában); másfelől feldolgoztam a releváns jogforrásokat (*hard law*) és kvázi jogforrásokat (*soft law*), valamint – különösen – az Alkotmánybíróság és az Európai Unió Bírósága (és jogelődei) kapcsolódó gyakorlatát.

A disszertáció a 2022. áprilisi választásokig bezárólag, az akkor hatályos alkotmányos alaprendre tekintettel összegzi a kutatásom eredményeit. Az azóta eltelt időszakban bekövetkezett kardinálisnak tekinthető változásokat lábjegyzetben jeleztem.

EREDMÉNYEK

1. A közhatalmi egyensúly nélkülözhetetlen attribútumai

1.1. A demokrácia elvéből kiolvasható alapvető követelmények

A modern demokrácia mint sajátos uralmi rend létrehozására és tényleges, tartós érvényesülésére nincs egzakt módon meghatározható univerzális tervrajz; meghatározhatóak ugyanakkor olyan attribútumok, amelyeknek az állami hatalomgyakorlás lényegi jellemzőinek kell lenniük:

(ad 1) Az államhatalom gyakorlásának legitimnek kell lennie, azaz a felhatalmazásnak – a népszuverenitás elvére épülő – a nép akaratát kifejezni képes, rendszeres választásokon kell alapulnia, és folyamatosan korrelálnia kell a népakarat változásaival.

(ad 2) A nép nem csupán az államhatalom forrása, hanem – egyéni ambíció és kvalitás alapján – részese is a hatalomgyakorlásnak. Általános elfogadott kritérium (amely összefügg a hatalomgyakorlás szükségképpen képviseleti jellegével), hogy a néprésztvételt a politikai jogegyenlőség és szabadság elvére épülő, dominanciamentességet biztosító tényleges politikai versenynek kell meghatároznia.

(ad 3) A fentiek igénylik a demokratikus folyamatok és kontrollmechanizmusok létét és a mindenkori kormányzó többségtől való alkotmányos védelmét.

(ad 4) Nem képzelhető el demokratikus hatalomgyakorlás hatalommegosztás és plurális politikai, társadalmi berendezkedés nélkül. Ez az államhatalmi és társadalmi struktúra képezi ugyanis a néprésztvétel és az ahhoz kapcsolódó politikai verseny garanciális alapját.

(ad 5) Demokratikus államhatalom-gyakorlás – figyelemmel az előző pontokban foglaltakra – szükségképpen alapvetőjog-fókuszú.

(ad 6) A fenti attribútumok egyike sem érvényesülhet tartósan, amennyiben a politikai döntéshozatal és hatalomgyakorlás nem felel meg az alkotmányosság és törvényesség követelményeinek. Ezen a ponton a modern demokrácia összekapcsolódik a jogállamiság fogalmával.

Álláspontom szerint a fent felsoroltak a modern demokrácia szükségképpen attribútumai; bármelyik elem hiánya a demokratikus uralmi rend hanyatlásához, idővel pedig megszűnéséhez vezet. Ennek megfelelően a fenti elemek konjunktívnak tekintendők.

1.2. A hatalommegosztás elvéből kiolvasható alapvető követelmények

A hatalommegosztás a plurális demokráciához és a jogállamhoz szorosan kapcsolódó alkotmányos követelményrendszer, amelynek célja – a hatásosság megtartása mellett – az önkény elkerülése és a politikai szabadság biztosítása.

A módszer – ahogy arra utaltam – térben és időben is változó, ugyanakkor nem beszélhetünk hatalommegosztásról, ha az államhatalom gyakorlása nem felel meg a következő alapvető követelményeknek:

(ad 1) A kormányzás normatív feltételrendszere ne adjon jogszerű lehetőséget a politikai döntéshozatal tartós kisajátítására, különösen pedig az államhatalom centralizációjára. Értelemszerűen előfordulhat olyan politikai konstelláció, amikor egyetlen politikai „*érzelem, indulat vagy érdek*” válik dominánssá, de garantálni szükséges, hogy ilyen helyzetben se lehessen figyelmen kívül hagyni a mindenkori politikai kisebbség érdekeit (különösen az alkotmányos jelentőségű kérdések vonatkozásában) és reális esélyét arra, hogy befolyása legyen a politika alakulására, értve itt akár a kormányzóhatalom későbbi megszerzésének lehetőségét is.

(ad 2) Alapvető rendszerkövetelmény, hogy a politikai hatalmak valóban kötve legyenek a politikai döntéshozatal normatív feltételeihez, se önkényesen átalakítani, se azokat felrúgni ne legyenek képesek. Ehhez elengedhetetlen a semleges kontrollhatalmak politikai hatalmaktól való elválasztása, és nem csupán a jog szintjén: a kontrollhatalmaknak valódi autoritásnak kell lenniük, létük és működésük nem függhet az aktuális politikai többségtől.

(ad 3) Az előző pontokban foglaltak mellett a hatalommegosztás nem eredményezhet kormányozhatatlanságot, hiszen az államnak hatásosnak kell maradnia. Ennek érdekében – a fékek és egyensúlyok elvének megfelelő – olyan rendszert kell kialakítani, amely elsősorban az alkotmányos jelentőségű, azaz a demokrácia és a jogállamiság szempontjából kardinális kérdésekben állít áttörhetetlen akadályokat az államhatalmak számára, egyebekben viszont a kompromisszumos politikai döntéshozatalt ösztönzik.

(ad 4) Mindehhez pedig elengedhetetlen előfeltétel az is, hogy az állam ne csupán az állami döntéshozatalban, hanem össztársadalmi szinten is biztosítsa a politikai pluralizmus kialakulásának és fennmaradásának feltételeit.

Álláspontom szerint a fenti követelmények érvényesülése hiányában nem beszélhetünk hatalommegosztásról, azaz e feltételek konjunktívnak tekintendők.

1.3. A jogállamiság elvből kiolvasható alapvető követelmények

Visszaulva Horváth Barna gondolataira, a jog a legfőbb társadalmi hatalom előfeltétele, és egyben annak korlátja. Ki kell emelni azonban azt a tényt is, hogy a „*legfőbb hatalom*” egyben a jog forrása is, és ilyen értelemben jogi eszközökkel nem korlátozható, sőt jogilag felelősségre sem vonható. Ez tehát fogalmi ellentmondásnak hat.

Hiába tekinthetjük azonban a „*legfőbb hatalmat*” a jog forrásának, nem mehetünk el amellett, hogy e hatalom a modern demokratikus jogállamokban nem egy egységes entitás. A demokratizmus és a hatalommegosztás együttes és hatékony érvényesülése mellett a „*legfőbb hatalom*” nem egységes, nem koncentrált (mert ha mégis az, akkor nem beszélhetünk a demokratizmus és a hatalommegosztás érvényesüléséről).

Ezzel együtt is fontos leszögezni, hogy – Takács Péter szavaival élve – „*egy jogállam nem alkothat bármilyen jogot, és nem alkalmazhatja azt bárhogy*”. Bár egy jogállamban is emberek gyakorolják a hatalmat, de tevékenységüket a jog határozza meg. Ahhoz tehát, hogy a jogállamiság doktrínája érvényesüljön, ezáltal pedig hatékony korlátot képezzen az önkénnyel szemben, szükséges, hogy a „*jog*”, mint normarendszer legalább alapjait tekintve autonóm legyen a mindenkori „*legfőbb hatalommal*” szemben. Ennek érdekében sokan természetjogias alapokra helyezik a jog rendszerét, mások ehhez képest a történeti fejlődést tekintik kiinduló pontnak, megint mások bizonyos formális követelmények rögzítésében látják a jogszerű politikai-állami rend garanciális feltételeit. Mindez lényegében nem jelent mást, mint a törvényesség és az alkotmányosság együttes érvényesülését a mindenkori államhatalommal szemben.

(ad 1) A törvényesség (legalitás) követelményéből alapvetően a jogállamiság formális aspektusai fakadnak, így különösen a jog által meghatározott, formalizált jogalkotás, a jogbiztonság a maga teljességében, valamint a politikai hatalmaktól független igazságszolgáltatás mellett érvényesülő jogvédelem.

(ad 2) Az alkotmányosság pedig lényegében a jogállamiságból fakadó olyan materiális követelményeket fed le, amelyek a demokrácia és a hatalommegosztás elveiből következnek; így különösen az önkény lehetőségét kizáró, plurális döntéshozatali rend, az egyenlőség, valamint az alapvető jogok tiszteletére épülő államhatalomgyakorlás. Ilyen értelemben a jogállamiság a modern demokrácia megvalósításának keretrendszere.

A törvényesség és az alkotmányosság, azaz a formális és materiális aspektusok együttes léte és – amennyiben feltétlenül szükséges, alkotmánybíráskodás révén biztosított – érvényesülése hiányában nem beszélhetünk jogállamról. Fontos itt hangsúlyozni, hogy a jogállamiság nem

konkrét jogi és szervezeti megoldások gyűjteménye, hanem a hatalomgyakorlás olyan alapvető rendező elve, amely adott társadalompolitikai kontextusban biztosítani hivatott a jog relatív autonómiáját a zsarnokság kizárása és a demokratikus társadalmi rend védelme érdekében.

Végül érdemes megjegyezni, hogy bármilyen alapokra is helyezzük a jog relatív autonómiáját, a jogállamiság doktrínájának elengedhetetlen feltétele, hogy azt a jogász hivatásrend, de úgy egészében a politikai közösség érvényre juttassa.

2. A közhatalom gyakorlásának alkotmányos alaprendje Magyarországon

2.1. *Propositio*

Egy állam hatalmi minőségét – és ezen keresztül hatásosságát – rendkívül összetett, interdiszciplináris megközelítést igénylő jelenségek rendszere határozza meg. Alapvető jelentőségű, hogy egy állam – a legjelentősebb tényezőket kiemelve – milyen társadalmi körülmények között (szociológia), milyen gazdasági rendszerben (közgazdaságtan), milyen közéleti-politikai viszonyok között (politológia), valamint milyen jogrendben (jogtudomány) létezik.

A jogtudomány felől szemlélve – a II. fejezetben meghatározott attribútumokra figyelemmel – különösen a következő területeket tekintem fundamentálisnak az állam hatalmi minőségének értékelésekor:

- (1) az állam teljes létét és működését meghatározó alkotmányos alaprend alakítására is képes legfőbb politikai döntéshozatalt és annak kontrollját rendezni hivatott normatív viszonyok;
- (2) az alapvető jogok minden jogviszonyt alapjaiban meghatározó rendszere;
- (3) az állam és egyén viszonyát rendező normatív rend;
- (4) az egyéni, valamint a közösségi érdek-, illetve jogérvényesítési lehetőségeket meghatározó normatív rend;
- (5) a társadalmi nyilvánosság terjedelmét és szerkezetét keretbe foglaló normatív rend;
- (6) a gazdasági rendszer alapjait rögzítő normatív rend; valamint
- (7) a jog mint normarend gyakorlati realizálódását biztosítani hivatott intézmény- és eljárásrend.

A fenti területek egymással összefüggő rendszert alkotnak, minden egyes terület hatással van az egész rendszer minőségére. Fontos azonban, hogy a legalitáson alapuló jogtudományi

értékelésnek figyelemmel kell lennie arra, hogy a hatalomgyakorlás jogi értelemben vett origója a legitim állami főhatalomhoz tartozó legfőbb politikai döntéshozatal és annak kontrollja. E terület ugyanis *ab ovo* határozza meg az állam alkotmányos alaprendjének normatív minőségét. Figyelemmel a kutatás limitációira, a disszertáció III. fejezetének tematikáját e területre koncentráltam.

A III. fejezetben makro szinten áttekintettem Magyarországnak a legfőbb politikai döntéshozatalt és annak kontrollját rendezni hivatott normatív környezetét abból a célból, hogy azt, valamint annak a hatalomgyakorlás alkotmányos minőségét determináló hatását értékelni lehessen; egyúttal feltárhatóak legyenek a közhatalmi egyensúly érvényesülését, ezáltal pedig az állam hatásosságát veszélyeztető – jogtudomány által értékelhető – jelentősebb kockázati tényezők.

Kutatásomban nem tértem ki a különleges jogrend speciális normatív környezetére, mivel az túlfeszítette volna a disszertáció kereteit, miközben nem változtatna érdemben a kutatás eredményein.

2.2. A politikai hatalmak normatív helyzetének értékelése

A vizsgált kérdéskörök alapján az alábbi fontosabb részkövetkeztetések emelhetőek ki:

(ad 1) Ha pusztán a normativitás szintjén szemlélődünk, egyértelműen kijelenthető, hogy az Országgyűlés a legerősebb államhatalom hazánkban, hiszen – igazodva parlamentarizmus logikájához – a népszuverenitásból eredő főhatalom a választások eredményeként itt koncentrálódik, majd innen kiindulva terjed szét a többi államhatalmi szereplő között, mindezt úgy, hogy – már a parlamentarizmus logikájából nem feltétlenül következő módon – szinte korlátlanul diszponál az egész állam felett. Természetesen a hatalommegosztás formális keretrendszerében az Országgyűlés funkcionálisan és temporálisan korlátozott államhatalom, ám különösen alkotmányozó/alkotmánymódosító hatalmánál fogva, a normativitás szintjén végső soron csupán intézményen belüli korlátok fékezik. A tényleges hatalomgyakorlás azonban a mindenkori társadalmi környezetben létezik, és előfordul, hogy nem korrelál a normatív elvárásokkal. Az Országgyűlés esetén egészen nyilvánvalóan ilyen helyzetről beszélhetünk.

(ad 2) Hazánkban a minisztertanácsi szerkezetű Kormány – mint a végrehajtó hatalom általános szerve [Alaptörvény 15. cikk (2)] – a legjelentősebb irányító hatalom az adminisztratív végrehajtás tekintetében. Ezzel együtt tevékenysége – dogmatikai értelemben – helyesebben leírható a kormányzásban betöltött szerepével, mintsem, hogy egyszerűen a

végrehajtó hatalom letéteményesének tekintsük. E megközelítés már csak azért is szerencsésebb, mert jobban leírja a Kormány politikai irányító szerepét. A politikai döntéshozatali és felelősségi struktúra eleve a Kormányt (miniszterelnököt) helyezi domináns hatalmi pozícióba. Mindez következik a parlamentarizmus alkotmányjogi és politikai jellemzőiből egyaránt. Ennek megfelelően a tényleges kormányzóhatalom sokkal inkább a miniszterelnök által irányított Kormány, mint az Országgyűlés oldalán jelenik meg.

(ad 3) A Kormány hatalmi dominanciáját erősíti, hogy hazánkban az Országgyűlés összetételét befolyásoló normatív rend markánsan a kormányzóképessegre helyezi a hangsúlyt, a parlamenti reprezentativitás, a társadalmi legitimáció másodlagos. Ennek eredményeként maximum elvi lehetősége van annak, hogy ne legyen meg a kormányzáshoz szükséges politikai többség; komoly kompromisszumokat igénylő koalíciókényszer nem fenyegeti pártokat.

(ad 4) E hatalmi struktúrában kifejezetten felértékelődnek a kormányzó többség túlhatalmát fékezni hivatott intézmények és mechanizmusok. Itt különösen a politikai döntéshozatalt közvetlenül érintő intézmények és mechanizmusok szerepe kiemelendő; úgymint a kormányzásban nem érdekelt semleges kontrollhatalmak szerepe, a mindenkor parlamenti ellenzék pozíciójának védelme és a minősített döntéshozatali rend. Jelentőségét tekintve nem megkerülhető továbbá az uniós tagságból fakadó extern korlát, az uniós jogrend (még ha annak célja alapvetően nem a politikai hatalmak kontrollja).

3. Összegző következtetések

Közhatalmi egyensúlyról akkor beszélhetünk, ha az állam hatalmi minősége egyaránt leírható a demokrácia, a hatalommegosztás és a jogállamiság társadalmi fejlődés során artikulált – egymásra épülő és egymást erősítő – lényegi jellemzőivel. Mivel az egyes államok nem azonos és nem konstans társadalmi környezetben léteznek, nincs konkrét és örök recept a közhatalmi egyensúly kialakítására, ugyanakkor a feltárt attribútumok alkalmas viszonyítási pontok a döntéshozók és a választópolgárok számára.

A közhatalmi egyensúlyi minőség értékelése szempontjából a magyar állam legfontosabb alkotmányos attribútumai a következők:

(ad 1) Magyarország államhatalmi szerkezetét alapvetően annak kancellári típusú parlamentáris jellege határozza meg. Kiemelendő a rendszer politikai hatalmak – döntéshozatal tekintetében való, a mindenkor kormányzó többségben testet öltő – érdek-azonosságát, összefonódását ösztönző, valamint a kormányfőt domináns hatalmi helyzetbe hozó hatása;

amellyel párhuzamosan felértékelődnek a mindenkori kormányzó többség túlhatalmát fékezni hivatott intézmények és mechanizmusok.

(ad 2) Figyelemmel arra, hogy a magyar alkotmányos rend – különösen az egykamarás parlamenti struktúra, a választási rendszer, a mindenkori parlamenti ellenzék normatív helyzete, valamint alkotmányos jelentőségű döntéshozatali szabályok révén – markánsan a kormányzóképessegre helyezi a hangsúlyt (miközben a társadalmi reprezentáció és legitimáció másodlagos), a politikai hatalmak teljes érdek-azonossága és összefonódása, valamint a miniszterelnök legfőbb hatalmi irányító szerepe – a parlamentáris rendszerekre eleve jellemző szinten túlmutatóan – már-már predesztináció.

(ad 3) A magyar alkotmányos rend széles spektrumban biztosít intern államhatalmi kontrollt a legfőbb politikai döntéshozatal felett: a) demokratikus ellensúly szereppel bír a mindenkori parlamenti ellenzék; b) alkotmányossági, illetve törvényességi, azaz jogállami kontrollrendszer részeként jelennek meg normatív értelemben erős függetlenséggel és – funkciójukhoz igazodóan – jelentős hatáskörökkel felruházott semleges kontrollhatalmak. Fundamentális jelentőséggel bír azonban, hogy e kontrollrendszert biztosítani hivatott garanciák, intézmények és mechanizmusok gyűjtőpontjában a parlamenti minősített döntéshozatali rend áll, mint végső alkotmányos garancia. Ameddig a mindenkori kormányzó többség nem tudja tartósan megszerezni a minősített – különösen az alkotmányozó/alkotmánymódosító – többséget az Országgyűlésben, a demokratikus és jogállami kontroll – ha azok szabályozása nem is minden téren hibátlan – alapvetően képes biztosítani a közhatalmi egyensúlyt. Ellenkező esetben a minősített többségi rend nem alkalmas arra, hogy gátat szabjon a túlhatalommal való lehetséges visszaéléseknek; a normativitás szintjén létező hatalommegosztás könnyen kiüresedhet, egyúttal valamennyi demokratikus és jogállami kontroll kiiktatható. Természetesen a minősített többségű döntéshozatal nem kizárólagos garancia az önkénnyel szemben, és nem is a parlamentarista hatalommegosztás *sine qua non*-ja, ugyanakkor Magyarországon minden egyéb alkotmányos garancia, intézmény és mechanizmus léte és minősége ezen alapul. Ezen a történeti alkotmány vívmányai koncepció sem változtat, mivel az – ahogy arra utaltam – csupán értelmezési faktorként jelenik meg, az alkotmányozó/alkotmánymódosító hatalmat nem köti. Fontos hangsúlyozni továbbá, hogy nem arról van szó, hogy tartós alkotmányozó/alkotmánymódosító többség birtokában feltétlenül megszűnik a jogállami kontroll; arról van szó, hogy ilyen helyzetben nincs normatív akadálya a jogállami kontroll kormányzó többség számára kedvező befolyásolásának, hatásfoka csökkentésének vagy akár teljes megszüntetésének. Más szavakkal a jogállami kontroll léte és minősége ilyen helyzetben a kormányzó többség irányába jogi értelemben kiszolgáltatottá válik.

Jelentősége ellenére a magyar alkotmányos normarendben akár az alkotmányozó/alkotmány módosító többség is relatív könnyen elérhető önállóan (figyelemmel az előző pontban foglaltakra), miközben nincs normatív akadálya annak, hogy a többség e pozíciója tartós maradjon. Ezt támasztja alá az a sajátos helyzet, hogy négy egymást követő választáson ugyanaz a pártszövetség szerzett alkotmányozó/alkotmány módosító többséget. E konstelláció mögött számos jogi és jogon túli tényező húzódik meg, de bárhogyan is értékeljük e tényezőket, nem mehetünk el azon körülmény mellett, hogy a minősített döntéshozatali rend – e tartós túlhatalmi helyzetben – nem képes az alkotmányos garancia funkcióját betölteni.

(ad 4) Bár az uniós jogrend funkcionálisan nem a politikai hatalmak demokratikus vagy jogállami kontrolljául szolgál (még ha az hatással is van a politikai hatalmak e minőségére, annak rendeltetése az alapító szerződésekben rögzített célok megvalósítása), olyan alkotmányos szintű extern kötöttségről van szó, amely az uniós kompetenciák vonatkozásában korlátozza, sőt bizonyos területeken megszünteti a magyar politikai hatalmak önálló hatókörét. Mivel ezen alkotmányos kötöttségről még az alkotmányozó/alkotmány módosító is csupán bináris módon dönthet, annak normatív, intézményi és politikai rendszerét nem alakíthatja (csupán a közös hatáskörgyakorlás keretében befolyásolhatja annak alakulását), az uniós jog és annak intézményrendszere jelentős államhatalmi kontrollnak tekinthető. Ezzel együtt az uniós jogrendhez nem kapcsolódik szupranacionális végrehajtási mechanizmus, így csupán addig tekinthető hatásos kontrollnak, ameddig a legfőbb politikai döntéshozatal, különösen az alkotmányozó/alkotmány módosító hatalom elkötelezett az uniós tagság mellett.

4. *De lege ferenda*

A demokratikus, hatalommegosztásra épülő jogállami hatalmi rend elengedhetetlen feltétele, hogy a mindenkori kormányzó többség olyan alkotmányos és törvényes korlátokba ütközzön, amelyek eleve kizárják a hatalom tartós kisajátítását, illetve annak önkényes és közérdeket sértő gyakorlását; és amely korlátok alakításához széles körű politikai konszenzus szükséges, de amely korlátok még ilyen konszenzus mellett sem bonthatóak le vagy üresíthetők ki. Amennyiben e feltételek biztosítottak, az államhatalom a jog szintjén összességében kiegyensúlyozottnak tekinthető. Ha azonban a mindenkori kormányzó többség számára az alkotmányos jelentőségű döntéshozatalhoz, különösen pedig az alkotmányozó/alkotmány módosító hatalomhoz való teljes és önálló hozzáférés lehetősége biztosított, a rendszer magában hordozza a hatalommal való visszaélés kockázatát. Minél könnyebb az önálló hozzáférés lehetősége, a rendszer annál inkább ki van téve az önkényes és

közérdeket sértő hatalomgyakorlás veszélyének. A teljes alkotmányozó/alkotmánymódosító hatalomhoz való hozzáférés vonatkozásában normatív értelemben nem számít az időtényező sem, hiszen *ad absurdum* egyetlen alkotmányozó aktus elegendő a teljes kontrollrendszer kiiktatásához. Ezzel együtt – különösen annak fényében, hogy számos jogon túli tényező szab gátat annak, hogy egy állami kontrollrendet teljes mértékben kiiktassanak – az időtényező mégsem hagyható figyelmen kívül, hiszen – ahogy arra utaltam – a kontrollrendszer tartós túlhatalom mellett kiüresíthető. Ha tehát a legfőbb politikai döntéshozatal során nem érvényesül a dominanciamentes plurális döntéshozatali rend, miközben normatív értelemben nincs akadálya az államhatalom centralizációjának, a mindenkori politikai kisebbség kiszolgáltatottá válik, a jog mint normarend pedig elveszíti relatív autonómiáját. Mindez független a tényleges hatalommal való visszaélés tényétől, illetve annak mértékétől.

Természetesen nem lehet cél, hogy a kormányzás ellehetetlenüljön. A mindenkori kormányzótöbbségnek – felhatalmazása terjedelmében, a mindenkori ellenzék állam egészére rálátó folyamatos és kritikus figyelme mellett, a politikailag semleges kontrollhatalmak megfelelő kontrollja alatt – uralnia kell a törvényhozó hatalmat, viszont az alkotmányos jelentőségű döntéshozatalhoz, különösen pedig az alkotmányozó/alkotmánymódosító hatalomhoz nem szabadna önállóan hozzáférnie.

Érdemes felidézni James Madison szavait: *„Egy köztársaságban nagyon fontos, hogy a társadalmat ne csupán a vezetők zsarnoksága ellen oltalmazzák, hanem, hogy a társadalom egyik részének is védelmet nyújtsanak a másik rész igazságtalan eljárásával szemben. [...] Ha a többséget valamilyen közös érdek egyesíti, akkor a kisebbség jogai nem lesznek biztonságban.”*

Annak érdekében, hogy normatív szinten a közhatalmi egyensúly biztosítható legyen, úgy gondolom szükség lenne a magyar alkotmányos alaprend egyes elemeinek átalakítása. Mivel a kutatásom célja nem elsősorban egy konkrét javaslat kidolgozása volt, itt csupán a feltárt kockázati tényezők kiiktatásának, illetve a kockázati tényezőkből eredő veszély csökkentésének általam megfelelőnek vélt lehetséges elvi irányait kívánom megjelölni.

(ad 1) A politikai és adminisztratív végrehajtás demokratikus ellenőrzése érdekében valamilyen – akár indirekt – formában privilegizálni szükséges az ellenzék körébe tartozó képviselőket, frakciókat. A kormányzótöbbség politikai kontrollja tekintetében alapvető jelentőségű, hogy a képviselők könnyedén hozzáférjenek minden olyan információhoz, amely alapján megítélhető a kormányzás, illetve az adminisztráció minősége. Egy optimális szabályozási koncepció kidolgozása alapos mérlegelést igényel, ugyanakkor azt elengedhetetlennek tartom, hogy ismét kötelező legyen felállítani vizsgálóbizottságot, ha azt a

képviselők legalább egyötöde kezdeményezi (ahogy az 2014-et megelőzően volt). Sőt javíthatja az intézmény kontrollhatékonyágát, ha a felállítás szintén kötelező lenne, ha azt legalább két ellenzék körébe tartozó frakció indítványozza. (Figyelemmel arra, hogy messze nem elképzelhetetlen, hogy több frakció együttes létszáma sem teszi ki a képviselők egyötödét. Az pedig nem várható el, hogy a különféle ellenzéki pártok egységbe tömörülve próbálják elérni egymásétól különböző politikai céljaikat a parlamentben.) Mindehhez pedig elengedhetetlennek tartom annak biztosítását is, hogy képviselő ne maradhasson távol a bizottsági munkától, szavazástól (nem csak a vizsgálóbizottságok tekintetében).

(ad 2) Az alkotmányos jelentőségű kérdésekben való döntéshozatal igényli, hogy az ellenzék körébe tartozó képviselők, frakciók összességükben megkerülhetetlen tényezők legyenek. Ennek érdekében többféle megoldást is elfogadhatónak tartok. Önmagában már az jelentősen csökkenteni tudná a mindenkori kormányzó többség tartós túlhatalmát, ha arányosabbá tennénk a választási rendszerünket. Ennek lehetséges módjai önálló tanulmányt érdemelnek, így itt csupán szimpátiámat fejezem ki a német perszonalizált arányos rendszer *mutatis mutandis* alkalmazása mellett. Mindez ugyanakkor a jelenlegihez mérhető antagonisztikus pártviszonyok mellett akár a kormányozhatóságot is veszélyeztethetné, így megfontolandónak tartom az alkotmányos jelentőségű döntéshozatal teljes kiemelését a hagyományos döntéshozatali rend alól. Ennek kézenfekvő megoldása lehet egy kétkamarás parlamenti struktúra. Számos érv felhozható mellette és ellene is, a közhatalmi egyensúly érvényesüléséhez sem szükségszerű, ám egy jól kialakított kétkamarás rendszer árnyaltabbá tehetné a hatalommegosztást, kiegyensúlyozottabbá a döntéshozatalt, amely az alkotmányos jelentőségű kérdések esetén elemi jelentőséggel bírna. Konkrét recept nélkül javaslom egy kizárólag az alkotmányos jelentőségű döntéshozatal tekintetében kompetens – tehát nem a kormányzásra irányuló – népképviselői második kamara felállítását oly módon, hogy annak választási rendje a lehető legarányosabb legyen (ahol a legitimációval szemben nem lenne szempont a hatékony kormányzás biztosítása, hiszen arra ott lenne az első kamara), ciklusa pedig eltérjen a kormányzó kamara ciklusától (legalább elvi alapon elkülönítve kormányzásra irányuló választásoktól). (Szimpátiával tekintek a korporativizmus bizonyos fokú alkalmazása iránt, amely lehetőséget teremthetne a pártpreferencia-orientált politikai reprezentáció megtörésére, ugyanakkor e téren különösen nagy az egyes álláspontok közötti szakadék.) Természetesen egy ilyen irányú átalakítás során számos kérdés tisztázandó (különösen a két kamara egymáshoz való viszonya), a lényeg azonban az, hogy az alkotmányos jelentőségű döntéshozatal ne legyen kisajátítható.

(ad 3) Megfontolandónak tartom (akár egy kétkamarás struktúra mellett, de különösen annak hiányában), hogy eleve ne tudjon egy cikluson belül megnyilvánulni az alkotmányozó/alkotmánymódosító hatalom; legalább elvi szinten biztosítva így, hogy a társadalom is aktív részese legyen az alkotmányozás/alkotmánymódosítás folyamatának. Úgy gondolom ennek megvalósításához jó minta lehet a belga rendszer. Ha az Országgyűlés kizárólag oly módon tudna alkotmányozóként megnyilvánulni, hogy ilyen irányú szándékát először csupán kifejezhetné (de konkrét koncepciót tartalmazó javaslat formájában), maga a tényleges döntés, az alkotmányozói aktus azonban a következő ciklus feladata lenne (mégpedig rögtön az alakuló ülést követően), egyszerre lehetne összekötni – a választások révén – a társadalmat az alkotmányozó hatalommal, valamint biztosítani legalább néhány hónapos időszakot a szükséges viták lefolytatására. Mindez fokozhatná az alkotmányozói aktusok mögötti demokratikus legitimációt.

(ad 4) Külön kiemelendő az államfő helyzete. Úgy vélem, hogy a „nemzet egységét”, valamint a kormányzótöbbséggel szemben is kontrollt jelentő „demokratikus működés” feletti őrző szerepet kizárólag olyan személy képes kifejezésre juttatni, aki széleskörű és pártpolitikán felül álló autoritással rendelkezik. Ennek biztosítására kézenfekvő lehet a közvetlen választás, de talán megfelelőbb lenne a fent vázolt kétkamarás parlamenti struktúrában megvalósuló kiválasztási modell (amelyben növelhető annak esélye, hogy az államfő személyének kiválasztását politikai konszenzus alapozza meg). Az azonban mindenképpen szükséges, hogy legalább a minősített döntéshozatali rend megkerülhetetlen legyen.

(ad 5) Kutatásom nem a hazai alkotmánybíráskodás minőségére koncentrált, így nem volt célom a magyar rendszer alapos kritikája sem. Ahogy arra röviden kitértem a kontroll hatalmak vonatkozásában, a magyar Alkotmánybíróság immár inkább jelent kontrollt a bíróságok, mint a politikai hatalmak számára, de még ezzel együtt is kellően erős hatáskörökkel rendelkezik az objektív alkotmányvédelem biztosításához is. Anélkül, hogy felvázolnék egy ideálisnak tartott alkotmánybíráskodási koncepciót, egy ponton szükségesnek tartom kifejezni az álláspontom. Az alkotmánybíráskodás közpénzügyi korlátját el kell törölni. Egyfelől e korlát indokolatlanul mentesíti a mindenkori kormányzótöbbséget felelősségének egy része alól, másfelől pedig – ahogy Kilényi Géza provokatív éllel fogalmazott közel három évtizeddel ezelőtt – az *„alkotmányosság érvényre juttatásának nincsenek és nem is lehetnek pénzben megjelölhető korlátai”*.

(ad 6) Végül, amennyiben lándzsát törünk a „parlamenti szupremácia” mellett, szükséges elvenni a Költségvetési Tanács vétőjogát a központi költségvetési törvény vonatkozásában. Azt mindenképpen hasznosnak és megtartandónak vélem, hogy e szerv mint *IFI* intézmény,

vizsgálja a központi költségvetés megalapozottságát, szakmaiságát, ezáltal pedig hozzájáruljon a fiskális fenntarthatósághoz; az azonban parlamentáris keretek között nem igazolható, hogy egy másodlagos legitimációval bíró szerv, anélkül képes akadályozni, vagy akár ellehetetleníteni az aktuális kormányzótöbbség programjának megvalósítását, hogy ezért bármiféle politikai – vagy más, jelentősnek mondható – felelősséggel tartozna. Ahogy arra a kontroll hatalmak vonatkozásában felhívtam a figyelmet, még az Alkotmánybíróság döntése sem eredményezheti a mindenkori kormányzótöbbség programjának direkt akadályozását, főleg nem az Országgyűlés feloszlását, és ezen keresztül a Kormány bukását.

Zárszóként fontos megjegyezni: bárhogyan is alakul a jövőben hazánk alkotmányos rendszere, annak széleskörű társadalmi és politikai konszenzuson kell alapulnia, ez ad ugyanis megfelelő demokratikus legitimációt bármilyen alkotmányozói aktus számára, hozzájárulva egyúttal a közhatalmi egyensúly biztosításához is.

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

1. Témában megjelent tudományos közlemények

LUKÁCSI Dániel Csaba: *A közhatalom gyakorlásának egyensúlyi kérdései*. In SÁPI Edit (szerk.): *Jogalkotás és jogalkalmazás a XXI. század Európájában III. Doktoranduszok Országos Szövetsége*, Budapest-Miskolc, 2017.

LUKÁCSI Dániel Csaba: *Az Alkotmánybíráskodás Magyarországon*. In CSERVÁK Csaba és HORVÁTH Attila (szerk.): *Az adekvát alapjogvédelem. Alkotmányjogi tanulmányok*. Porta Historica Kiadó, 2018.

LUKÁCSI Dániel Csaba: *Az újragondolt alkotmánybíráskodás Magyarországon*. In KERESZTES Gábor (szerk.): *Tavaszi Szél 2017, Konferenciakötet I. Doktoranduszok Országos Szövetsége*, Budapest, 2017.

LUKÁCSI Dániel Csaba: *A Kormány közhatalmi pozíciója*. In MISKOLCZI Bodnár Péter (szerk.): *XII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója*. Jog és Állam, 22. szám, KRE-ÁJK, Budapest, 2018.

LUKÁCSI Dániel Csaba: *Államhatalom az Európai Unión belül, az alkotmányos identitás kérdése*. In MISKOLCZI Bodnár Péter (szerk.): *XIII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója*. Jog és Állam, 23. szám, KRE-ÁJK, Budapest, 2018.

LUKÁCSI Dániel Csaba: *Az alkotmányos identitás*. In KRE-DIt, 2018/2. szám

LUKÁCSI Dániel Csaba: *Az Országgyűlés ellenőrző szervei*. In KRE-DIt, 2019/1. szám

LUKÁCSI Dániel Csaba: *Ombudsmani típusú jogvédelem a hazai államhatalmi rendszerben*. In MISKOLCZI Bodnár Péter (szerk.): *XV. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója*. Jog és Állam, 25. szám, KRE-ÁJK, Budapest, 2020.

LUKÁCSI Dániel Csaba: *Jogállam – a megszelídített hatalom*. In MISKOLCZI Bodnár Péter (szerk.): *XVII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója*. Jog és Állam, 30. szám, KRE-ÁJK, Budapest, 2020.

LUKÁCSI Dániel Csaba: *Gondolatok az Országgyűlés legitimációs funkciójáról*. In KRE-DIt, Jogtudományi különszám, 2021.

LUKÁCSI Dániel Csaba: *Hatalommegosztás és közhatalmi egyensúly*. In KRE-DIt, Jogtudományi különszám, 2021.

2. Egyéb tudományos közlemények

GULYÁS Dávid, JUHÁSZ László és LUKÁCSI Dániel Csaba: *Az új választójogi szabályozás – egy választást követően*. In Jogelméleti Szemle, 2015/1. szám

LUKÁCSI Dániel Csaba: *Hol kezdődik a „Jó” állam? - A közigazgatás alapelvei*. In SZABÓ Miklós (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma*. Tanulmánykötet, Miskolci Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2016.

LUKÁCSI Dániel Csaba: *Az Abtv. 26. § (2) bekezdés szerinti alkotmányjogi panasz befogadhatóságának kérdései*. In *Alkotmányjogi panasz – a hatáskörrel kapcsolatos kérdések. Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.* HVGORAC, Budapest, 2019.

LUKÁCSI Dániel Csaba: *A Független Rendészeti Panasztestület mint szakosított ombudsmani típusú intézmény*. In FARKAS György Tamás és RIMASZÉCSI János (szerk.): *Alapjogok – Alkotmány – Alaptörvény*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Debrecen, 2019.